

expedice speculum

Putování za záhadami a zajímavostmi regionu „Zrcadla“

Osudy židovských obyvatel z Ivančic za 2. sv. války

Dům obchodníka Salomona Pretznera

Každý, kdo prochází vestibulem Městského úřadu v Ivančicích, si musí povšimnout pamětní desky, na které jsou vypsaná jména ivančických občanů, kteří zahynuli během druhé světové války. Převažují jména židovských občanů, kteří zahynuli ve vyhlazovacích táborech jako oběti zrůdné nacistické teorie.

Situace židovských obyvatel, zvláště po začátku světové války, byla bezvýchodná. Kdo mohl využít emigrace, zachránil si život. Později, po vstupu USA do války a porážce Němců u Moskvy všichni věřili, že dojde k obratu ve válce a Hitler bude poražen dříve, nežli uskuteční své plány. O tom, že už začalo hromadně vyražďování Židů, v té době nikdo nevěděl. Německé a protektorátní úřady se snažily deportace Židů zlehčovat a různými způsoby utajovat. Terezín se vydával za vše jiné, než ve skutečnosti byl. Neustálo propagací byli Židé ujišťováni, že se jedná pouze o vystěhování. Tento výraz byl jen zastíracím označením pro deportace do vyhlazovacích táborů.

V tisícileté historii židovského národa museli Židé přečkat mnohá příkoří. Připomínali si také staré židovské přísloví: „I když před sebou člověk vidí otevřený hrob, přesto se

postupně všichni Židé z Čech a Moravy. Z Terezína byli v transportech odvlékáni na východ do vyhlazovacích táborů, které byly mezitím vybudovány nebo se dokončovaly.

Nástup Heydricha v Praze a jeho ostrý kurs se promítl i do situace v Ivančicích. Dne 6. března 1942 bylo rozpuštěno obecní zastupitelstvo a vládním komisařem v Ivančicích byl jmenován Karl Schwetz z Dolních Kounic. V souvislosti s tím se rozšířila v Ivančicích šeptanda, že české obyvatelstvo bude z Ivančic vystěhováno a město bude ghettem pro moravské Židy podle vzoru Terezína.

K tomu sice nedošlo, ale od 12. března 1942 odvezl autobus z Ivančic do Brna nejstarší židovské občany, mezi nimi posledního starostu Židovské politické obce Samuela Jellinka, starého 81 roků, který brzo zemřel v terezínském ghettu, Růženu Wesele (91 let) a J. Bergerovou (92 let), která zemřela hned po příjezdu do Terezína. Další transporty z Ivančic byly vypraveny 15. a 16. března 1942 a poslední 5. dubna 1942. Byla tenkrát neděle velikonoční. Středem Krumlovské ulice šel k nádraží tichý zástup většinou starších židovských občanů, vlekoucích s námahou kufrů a rance. To opouštěli Ivančice poslední Židé.

Merhautova 37, Brno; budova dnešní základní školy

nemá vzdávat naděje“. Tentokrát to však byly plané a mýlné naděje.

Příchod R. Heydricha do Prahy 27. září 1941 měl mimo jiné urychlit realizaci schválených nacistických plánů na likvidaci rasově nežádoucích skupin obyvatelstva v Čechách a na Moravě. Nejprve měli být vyhubeni Židé a Cikáni, protože představovali menší rozptýlené skupiny obyvatelstva. Vysídlení a poněmčení Čechů mělo být provedeno až po vítězné válce, protože za války mělo být využito jejich práce hlavně ve zbrojním průmyslu a v zemědělství.

Od konce listopadu 1941 bylo uvedeno do plného provozu ghetto v Terezíně, kde byli shromažďováni

v první řadě šla skoro šedesátiletá Ida Pretznerová, po jejím boku synové Karel a Jan a za nimi skoro sedmdesátiletý Salomon.

Lidé z chodníků mlčky sledovali odchod posledních židovských občanů. Jeden z přihlížejících Vančáků přece jen zavolal k zástupu židů: „tak kampak“. Bylo to známé, drsné vanečné vtípkování za každou cenu. Okolostojící vtípalka rázně okřikl. Ida Pretznerová však byla Vančačka, obrátila se k němu a ostře odpověděla: „Kam deme dneska my, tam budete po nás vy.“

Zatímco příchod prvních Židů do Ivančic před dávnými staletími je předmětem dohadů a sporů mezi historiky, den a způsob odchodu posled-

ních Židů z Ivančic je zcela přesný.

Jaké byly další osudy ivančických židovských spoluobčanů? Židé z Ivančic, kteří byli odvezeni do Brna do 12. března 1942, byli zařazeni do transportu (pod označením Ac) do Terezína dne 19. března. Do vyhlazovacích táborů byli z Terezína odvázeni v různých transportech, většinou 1. dubna 1942, (transport Ag), ale někteří až transporty Bw - 8. října 1942 a Bv dne 15. října 1942.

Skupina, která byla z Ivančic odvezena 5. dubna, byla z Brna deportována transportem Ai dne 8. dubna. Do vyhlazovacích táborů byli někteří z nich, na př. celá rodina Pretznerů, zařazeni do transportu Al dne 23. dubna 1942, ale většina Židů z Ivančic byla zařazena do transportu Ap z Terezína dne 26. dubna 1942. Zbývající občané Ivančic byli transportováni již uvedenými transporty Bw - 8. října a Bv - 15. října. Je známo, že v Terezíně pomáhal Goldmann Mořic z Ivančic, který byl členem židovské samosprávy Terezína, ale ani ten nezabránil jejich zařazení do transportu a následné smrti. Informace, které jsme zde uvedli, se netýkají Židů z ivančického internačního tábora v bývalé koželuzně, ale pouze ivančických občanů.

Existují přesné informace o transportech jak z Brna, tak z Terezína, jak o počtu osob v každém transportu, tak i číselném označení každé osoby. Např. rodina Pretznerů měla v transportu Ai z Brna pořadová čísla 783 - 786 a z Terezína v transportu Al pořadová čísla 798 - 801. Označení transportů a pořadová čísla osob v nich jsou posledními informacemi o ivančických Židech. Žádný z těch, kdo byli odvlékáni transporty na východ do vyhlazovacích táborů, nevěděl, kam je vezou a co je čeká.

Několik ojedinělých zpráv svědčí o hrůzách, které si normální člověk neumí představit. Karel Pretzner napsal z Terezína a později dokonce z Majdanku. Jen předem smluvená hesla např. poloha známky nebo umístění data umožnily naznačit hrůzy, které museli Karel Pretzner a jeho sestra Frida Kirchnerová s dětmi prožívat. Z dopisů se dalo vyčíst, že oba rodiče byli hned po příjezdu zavražděni v Piaškách a byli pochováni ve společném hrobě, který si museli před smrtí vykopat. Karel psal z Majdanku ještě v lednu 1944. Byl pravděpodobně zavražděn spolu s ostatními vězni až při likvidaci tábora těsně před osvobozením. Bylo mu 26 let.

Zde musíme připomenout, že nacistická vraždící mašinerie pracovala do poslední chvíle. Těsně před osvobozením Osvětimi byli ve dvou posledních transportech čtyři obyvatelé z Ivančic. Příslušníci obou transportů byli ihned po příjezdu usmrceni v plynových komorách. Nacisté se neštítali vraždit i děti. V předposledním trans-

portu byla Naschová Ester (dříve bytem Ivančice, Záloženské náměstí č. 217) a její dvouletý syn Michal.

V Ivančicích zůstali v dubnu 1942 židovští partneři ze smíšených manželství Huss Emanuel, Huss Rudolf, Sinaiberger Arnošt, Weiss Bedřich, Absatzová Renata, Brendlová Růžena, Wankatová Helena, Worlová Getrude a děti ze smíšených manželství. Muži byli nasazeni na práce na dolu Kukla, ženy na jiné práce, např. svázení nábytku z uvolněných bytů, jejich úklid a také v kuchyni a prádelně dolu Kukla v Oslavanech.

Dne 7. dubna 1943 byli předvoláni do Brna a z Brna transportováni Aranka Absatzová a František Absatz. F. Absätze odvezli do Osvětimi, odtud do Buchenwaldu. Zahynul na pochodu smrti v den osvobození Buchenwaldu (12. dubna 1945).

V lednu 1944 odešla do Terezína Růžena Brendlová. Svou přítelovku dcerku svěřila paní Heleně Wankatové, která o ni pečovala až do svého odchodu do Hagiboru v Praze dne 24. října 1944. Spolu s paní Wankatovou odjela také paní Glocknerová Anna (roz. Absatzová). Hagibor v Praze byl původně židovský starobinec, za okupace byl internačním táborem pro Židy ze smíšených manželství. Dne 5. února 1945 byly obě, spolu s celým osazenstvem Hagiboru, transportovány do Terezína, kde se setkaly s některými známými z Ivančic. Do Terezína byl koncem léta 1944 odeslán také Emanuel Huss.

Od října 1944 byli trvale internační v táborech pro muže ze smíšených

Židovský hřbitov v Ivančicích ...umučení v plynové komoře...

manželství na dolu Kukla v Oslavanech Rudolf Huss, Arnošt Sinaiberger, Bedřich Weiss, Renata Absatzová a Getrude Worlová.

Heirich Otava (vrzavý fantom), Němec, který měl v Ivančicích v referátě židovské záležitosti, měl tak na starosti pouze slepého kapelníka Neubacha, který bydlel v bývalém rabínském domě se svou ženou Ninou - Němkou z Berlína, jejíž věrnost mu zachránila život.

Kdo přežil? V období od začátku války až po nucený odchod z Ivančic byla zřejmě bezmocnost a z ní pramenící pasivita židovského obyvatelstva Ivančic. Není se co divit. Jednalo se převážně o staré občany nad 60 let. Mladší byli vázání rodinným poutem na rodiče, a proto je nechtěli v tak nejisté době opustit. To byl případ Pretznerů a Sternů, kterým rodiče nabídli možnost emigrace, ale synové ji odmítli s tím, že staré rodiče neopustí.

Ne všichni byli pasivní. Již v prvních měsících okupace se rozhodli někteří mladí židovští občané opustit protektorát a vstoupit do zahraniční armády. Jako první z Ivančic překročil ilegálně hranice do Polska už koncem dubna 1939 JUDr. Bruno Steiner společně s poručíkem Otou Šachrem. V Polsku se přihlásil do čs. jednotky a odjel do Francie. Do Ivančic se vrátil v květnu 1945. V prosinci 1939 odešel do Francie Ota Brück, aby vstoupil do čs. armády. Ani on nešel sám, ale s kamarádem Miroslavem Muchou. I tyto případy společných odchodů do zahraničí dokazují, jak dalece pokročilo sblížení české

Židovský hřbitov v Ivančicích ...umučení v koncentračním táboře...

a židovské mládeže v Ivančicích. Ota Brück, po působení ve Francii a Anglii, se vrátil do vlasti přes Duklu a své zážitky za 2. sv. války popsal v knize „Na průsmyku bílý kříž“ (Naše vojsko 1968). Dnes žije v Trutnově, v roce 2003 byl plukovník Ota Brück jmenován Čestným občanem města Ivančic. Legálně, dne 6. ledna 1940 se podařilo vycestovat do Palestiny Karlu Schmeidlerovi. Nebylo mu ještě 15 let a neznámá rodina z Jeruzaléma se nabídla, že se ho ujme. Před svými osmnáctými narozeninami vstoupil 4. února 1944 do čs. armády, bojovně ve Francii a Německu. Po skončení války se vrátil domů.

Do Palestiny ilegálně vycestovali Walter Sinaiberger a Ota Berger. Odjeli s ilegálním transportem židovské mládeže z Komárna 2. září 1940 lodí po Dunaji. V blízkosti palestinského pobřeží byla loď Patria záměrně poškozována a oba se dostali do Palestiny. Sinaiberger se přihlásil do čs. armády 27. 8. 1941 a přes Anglii a Francii se v květnu 1945 vrátil do vlasti. Ota Berger (po smrti rodičů se v třicátých letech odstěhoval do Brna) měl v Ivančicích jen babičku Josefou Bergerovou. V Palestině se přihlásil do armády, spolu s Waltrem Sinaibergerem se zúčast-

nil bojů v severní Africe a v roce 1945 se přes Anglii a Francii vrátil domů.

Velké štěstí měl Walter Jellinek, který byl transportován z Ivančic 5. dubna a z Brna 8. dubna do Terezína. Protože byl vyučený elektrotechnik, byl zařazen do pracovního komanda mimo tábor. S pomocí polských dělníků uprchl v květnu 1943 k partyzánům. Dne 31. srpna 1944 přeběhl frontu a přihlásil se do čs. jednotky, zúčastnil se bojů v Dukelském průsmyku a vrátil se domů. Ilegální útky z Protektorátu a z koncentračních táborů byly nebezpečné. O útek se pokusil Karel Steiner, bohužel zaplatil za něj životem. Při pokusu o přechod hranic byl zatčen H. Schallinger a byl po zatčení ubit k smrti.

Dne 18. dubna 1945 byly Ivančice osvobozeny. Ještě téhož dne byl také osvobozen židovský internační tábor na dolu Kukla v první ivančičtí občané se mohli vrátit domů. Potom se začali vracet vězni z Terezína. Dne 14. května Helena Wankatová, 17. května Anna Glöcknerová, 5. června manželé Anna a Mořic Goldmannovi, Aranka Absatzová, Emanuel Huss a ing. Pavel Weiss. V červenci se vrátila Růžena Brendlová, která se v Terezíně zdržela v karanténě. Postupně se začali vracet i vojáci ze zahraničních armád: Ota Brück, Walter Jellinek, Karel Schmeidler, Walter Sinaiberger (Sinajský, zvaný Ghandi) a JUDr. Bruno Steiner. Vrátili se také ti, kteří se v Ivančicích narodili a později se odstěhovali, např. Ota Berger a Hugo Weissgall. Jeho rodina byla v té době v USA a H. Weissgall pracoval v roce 1945 na velvyslanectví USA v Praze. Byl po svých předcích vynikajícím hudebníkem a v Praze údajně dirigoval na velkém koncertu Českou filharmonii jako první zahraniční dirigent.

Poslední představený Židovské náboženské obce Mořic Goldmann se po návratu do Ivančic pokoušel obnovit činnost náboženské obce, bohužel tento pokus nemohl mít kladný výsledek, protože z Ivančic Židé postupně odcházeli. Proto byla ivančická náboženská obec sloučena se Židovskou obcí v Brně. Manželé Goldmannovi dali do pořádku majetkové záležitosti a vystěhovali se k prostřednímu synovi Karlovi do Venezuely. Pro své souvěry v ivančickém uprchlickém, později internačním táboře v Sinaibergerově koželuzně učinil M. Goldmann vše, co bylo v jeho silách. Pomáhal i v Terezíně, kde byl v představenstvu obce, ale jeho možnosti měly své hranice.

Do Venezuely se vystěhoval také ing. Pavel Weiss. Do Izraele se odstěhovala R. Brendlová, po válce provdaná Sternbachová. Její dcera Zdena žije nyní ve Venezuele, v roce 2004 navštívila Ivančice. Walter Sinaiberger (Sinajský) se v roce 1966 odstěhoval do Brna, kde zemřel v roce 1971. JUDr. Bruno Steiner odešel do Prahy, Ota Brück do Trutnova. Karel Schmeidler se v roce 1966 odstěhoval do Brna, zemřel v únoru 1997. V Ivančicích zůstala paní Helena Wankatová, která zemřela v listopadu 2002.

Přes 77.000 jmen zahynulých židovských občanů je napsáno na stěnách Pinkasovy synagogy v Praze, 89 jmen je uvedeno na pamětní desce ve vestibulu budovy Městského úřadu v Ivančicích, tři jména ivančických židovských občanů - studentů jsou na desce v gymnáziu na Slovanském náměstí v Brně. Některá jména umučených jsou uvedena na náhrobcích židovského hřbitova v Ivančicích.

Čest jejich památce.

Napsal Jiří Široký

Pamětní deska na radnici v Ivančicích